

POSLEDNJI DAN DR SOLOMONA MEŠULAMA

Ljudi i žene su se sporo kretali ulicom, kao da od nečeg zaziru, zaobilazeći, što su više mogli, ogromnu rupu koja se širila, bezmalo, na celom prostoru između dva trotoara. Samo su dečaci stajali i dugo, tupih lica, buljili u one što rađe dole na dnu rupe. Škole su bile zatvorene još od prvog dana bombardovanja, pa su deca imala vremena koliko hoće da se greju na majskom suncu i da se zasićuju neobičnim utiscima iz okupiranog Beograda.

A odozdo, iz rupe, svakičas se u luku dizala i svom težinom padala, pod teretom, puna lopata. Bezglasni, u kao mrkla noć ujednačenom ćutanju, deseterica ljudi obeleženih žutim trakama radili su dole u rupi.

S bolom u krstima i leđima, koji je od pre jednog sata bivao sve jači, dr Solomon Mešulam je gurao lopatu u raskvašenu ilovaču. Činilo mu se ako on i svi drugi pored njega zagrabe svakog puta više ilovače i što pre raščiste zemlju te ostane gola ogromna kanalizaciona cev, da će se svršiti ove fizičke muke na koje nije navikao.

A boli, nesnošljivo boli i u leđima i u krstima. Ko bi pomislio da je to tako teško?

— Mach schnell! Arbeiten!

Dr Solomon Mešulam se trže kao da ga je neko iznenada ošamario. Oči mu se, samo u magnovenju, sretoše s očima nemačkog vojnika, koji ga, kroz naočare, probode šiljcima svojih hladnih zenica.

Sad je radio još brže. Krupne kapi znoja otkidale su se s neobrijanih obraza i padale u ilovaču. Na bol u krstima i leđima prestao je da misli. Zagrabio bi lopatom što god se više moglo i izbacio sa strane. Pa opet. I opet. Stiskao je zube i samo oštro odmahnuo glavom kad mu slana kap znoja pođe u usta. Bio je uveren da će, svakog časa, možda čim izbací ovu prepunu lopatu, onaj isti Nemač što se gore kraj rupe sunča s puškom o ramenu nekim sasvim druk-

čijim, nežnim glasom, da ne čuju drugi Nemci u prolazu, šapnuti: »Bravo. Vi vredno radite. Odmorite se malo.«

Ali se sad ponovo sve silnije javljao bol u krstima i leđima, naročito u leđima, duž kičme, a Namac je ćutao.

Dr Solomon Mešulam oseti da mu se vlaži stopalo. Nije moguće da su mu pendžeta propustila. Ove gojzerice je kupio jesenas. Spremio ih je za zimu po svim propisima. Natopile su se uljem. Zimus je u njima išao na smučanje. Nemoguće da su sad, odjednom, počele propuštati vodu.

...i kakva je, samo, bila ona noć posle trodnevnog smučanja. Mislio je da će, umoran, odmah u postelju, da se ispava do sutra, a onda na voz, u topli kupe simplona, za Beograd. Međutim, nije ni trenuo. Sve se to desilo spontano, odmah posle dobre večere u planinskoj kući. Najpre je onaj dugački Slovenac... Bože, ljubili su se, a ime mu je sasvim zaboravio... uzeo harmoniku i čitav sat, valjda, sipao iz nje same nekakve allegretto slovenačke melodije, pevajući visokim tenorom koji je kao neodoljiva zaraza porušio sve otpore planova i zdravog razuma. Zatim je onaj bankarac iz Velike Kikinde u razularenu gomilu smučara gargantuovski izručio vreću viceva, samo masnih i lascivnih, sa svima vulgarnim glagolima i imenicama, čija se oporost u njegovim ustima pretvarala u bezazleno slatke bombone. Onda je uzeo reč onaj mali i plećat Šapčanin s kovrdžavom kosom i mišjim očima, pa kao gramofon zaredao sevdalinke, jednu za drugom, fantastično preplićući svojim kratkim prstima po gitari. Kellneri su stalno donosili pune flaše, šumno otčepljivali i sipali sa očevidnim zadovoljstvom što raste krajnja cifra. Postajalo je sve luđe ukoliko se išlo dublje u noć. I njemu, dr Solomonu Mešulamu, uglednom prokuristi velike banke s mnogomilionskim poslovima, više ništa nije smetalo, iako nikad nije voleo ni te slovenačke melodije koje su mu uvek dotle vređale uši navikle na Baha i Mocarta, nisu mu smetale ni sevdalinke, koje su ga mnogo puta oterale iz razgalamljenog društva u dorćolskim kafanama, niti su mu smetali masni vicevi u kojima se razuzurila bljutava pornografija i cerila se razjapljenih vilica. Nije ni pomišljao da će pijan i mrtav umoran ujutru morati da sedne u voz za Beograd. Te noći je počela, čudno, i njegova ljubav. U prvom trenutku Milena ga je privukla radosnim smehom koji je otkrivao bele i vlažne, omamljivo zdrave, lepe zube. Pomislio je na jutarnju avanturu s tom mladom profesorkom književnosti. A izišlo je vrlo ozbiljno. Na putu, sve do Beograda, osećao je kako ga njeno prisustvo iz časa u čas neodoljivije zagreva. Bilo mu je sve prijatnije da se podaje sugestiji njene neposredne vedrine, lepoti njenog duha, dražima njenog otmeno odmerenog govora. Na stanici, pre rastanka, umolio je da mu da broj svog telefona. Ona je to učinila jednostavno, bez afektacije, o koju se, u takvim slučajevima, po pravilu, spotalo njegovo zagrejano interesovanje. Već druge večeri pozvao ju je u pozorište da slušaju »Karmen«. Idući na predstavu, dok je lila kiša, on je pod malim kišobranom osetio prvi topli dodir njenog ramena. A kad joj je, dve nedelje kasnije, otvoreno priznao svoja osećanja,

ona se nasmešila i odgovorila: »Da«. Posle toga je došla panika u kući. Stari Mešulam je bez okolišenja izjavio da bi mu taj brak smetao samo zato što su njegove kombinacije sa sinovljevom ženidbom, i inače malo zakasnelom, imale da učvrste mešulamski položaj s nosiocem akcija jedne druge banke. A majka je plakala i branila očevu nameru, samo kao da joj akcije nisu ništa značile, nego ista vera i staro prijateljstvo dve porodice. Ni sestre nisu stale na njegovu stranu. Ni starija, udata, ni mlađa, još studentkinja. Kuća je živela u neprestanom uzbuđenju. Ručalo se i večeralo čuteći. Govorile su samo kašike i viljuške kad bi se nervozno sudarile s porcelanskim tanjirima oivičenim zlatom. Ko zna kako bi se sve razvijalo da mu u jednoj šetnji brat od strica, koga su u familiji zvali ludakom na svoju ruku, nije otvorio oči i osnažio volju jednom dugačkom, ali vrlo razložitom analizom čitavog tog njihovog mešulamskog života. »Tresni ti starima da je zauvek prošlo ono vreme kad su mame i tate ženili sinove, pa im dovedi profesorku u kuću i predstavi je kao verenicu. Videćeš, neće zinuti, bar pred njom. A posle, ipak, mora ići lakše.« Tako je i bilo. Stari su dugo ostali uporno protiv, ali su sve manje o tome govorili. Neudata sestra se brzo sprijateljila s Milenom. Udata je, odmah zatim, pristala da joj dođu u kuću na upoznavanje...

— Arbeiten... otegnuto ali tvrdo progovori Nemač i oči im se opet susretoše.

I taj Nemač. Ni on više nije sasvim mlad. A ko je? Možda neki bankarski činovnik ili trgovac iz Kelna ili Minhena? Možda su negde tamo, u Nemačkoj, za vreme njegovih studija, ili kad je, pre Hitlerove vlasti, odlazio bančnim poslovima, sedeli u istoj kafani, ili, bar, mirno prolazili istim ulicama kao ravnopravni ljudi, ako nisu, a ni to nije isključeno, prekraćivali popodneva sa istim Nemačama. Sad se gore odupro nogom o gredu pruženu preko rupčage i nešto misli. Možda ni on nije oženjen? Inače bi, bar jedanput, izvadio fotografiju iz džepa i gledao u nju, kao što to, kažu, rade svi nemački vojnici. Pokušao je juče, kad su ovde došli na posao, da razgovara s njim. Verovao je da će ga zadiviti izvrsnim znanjem nemačkog, ali vojnik je ostao hladan i nem kao čelik. A mora biti da je intelektualac. Ipak to lice nešto kazuje. Te crte je izvajao složeniji unutrašnji život. Pa i ruke su mu, video je, negovane. Kad bi se s njim mogao sprijateljiti! Da zažmuri negde na prvom uglu kad skine žutu traku s rukava i šmugne u neku kapiju... Koješta! Čovek postaje infantiln u ovakvim prilikama. Gde bi Nemač pristao da izgubi glavu zbog nekog beogradskog Jevrejina koga u životu nije video i koji ga se baš ništa ne tiče...

*

Je li moguće? Milena? Žuri niz ulicu. Obišla je; sigurno, sva mesta gde Jevreji sa žutim trakama oko rukava vade ilovaču da razgolite kanalizacione cevi koje će majstori brzo morati da oprave,

jer, inače, ova nečistoća može ozbiljno da zapreti zdravlju okupatorske vojske...

Milena! Hajde brže! Još me ne vidiš. Gledaj ovamo! Grlo mu se osušilo.

— Arbeiten! — Nemački vojnik se sad histerično izdra iz sveg glasa i koraknu, odozgo, prema dr Solomonu Mešulam.

— Ovaj se nešto okomio na vas, doktore, dobaci mu tiho mladić pored njega. Čuvajte se.

A odmah posle male pauze, kad Nemac okrete leđa, jedan drugi Jevrejin, čovek koji se šalio čak i onog jutra kad su im, pre dva dana, dali žute trake, reče šapatom:

— Dok nas pizma bije kolektivno još će se i trpeti. Ali ako okrene individualno, onda će brzo neko drugi morati da nas ovde odmeni. Pazite, doktore. Poslednji adut su nam vredne ruke, pokornost i ljubazno lice.

Milena traži. Nikako da ovamo okrene oči. Viknuo bi što može jače: Milena. Ali... Ipak, pošla je ovamo. O, sasvim je zaboravio. Ona ne vidi najbolje, a nikad neće da nosi naočare na ulici. Stavlja ih samo u bioskopu, kad je mrak. Sad je Nemac obratio pažnju na Milenu. Guta je očima. Kako je lepa. Milena! Hteo bih da vikne, a grlo mu se suši od straha, od ljubavi, od svega... Proći će, a neće me videti. Sad, kad je Nemac gleda, mogu i ja...

— Pored ove bih i noćas ostao budan, iako me sve kosti bole — šapnu onaj što voli da se šali.

— Lepa žena. Koga li traži među nama? — dodaće mladić.

— Was wünschen Sie? — Nemcu glas odjednom postade sladak, umiljat, nekako detinjast. Ko bi rekao da je to glas onog istog Nemca? Kao da ga je od drugog pozajmio?

— Mi... — zausti dr Solomon Mešulam, ali, ne zna ni sam kako, reč mu se prekinu, a prvi slog se nekud izgubi u vazduhu i fljiskanju prljave vode pod nogama.

Milena i ne pogleda Nemca. Brzo produži niz ulicu.

Otišla je da me dalje traži, reče u sebi dr Solomon Mešulam i nasmeši se od sreće.

— Evo, i doktoru se lice ozarilo za lepom prolaznicom — šapnu mladiću onaj što voli da zbija šale.

Dr Solomon Mešulam zagrabi ilovaču i hitro je izbaci napole. A šta i da me je videla? Ne bismo mogli ni reći progovoriti. U krstima i leđima opet se javi stari bol, još žešći, nepodnošljiviji. Ruke su se jedva pokretale. Voda u gojzericama ga je dovodila do besa. Pomisli da baci lopatu. A kad to vidi Nemac i drekne, da drekne i on na njega. Pa neka se sve to jednom svrši. Najgluplje je što se odazvao pozivu okupatorskih vlasti i prijavio se. Trebalo je odmah, čim su mu dali žutu traku, biti odlučan. Zašto se zavaravati? Da je pre dva dana izgazio traku, sad ne bi osećao ove muke, i telesne i duševne. O, kako bi lepo bilo doći kući, skinuti kaljave cipele, ući u toplo kupatilo, leći na divan, zvati telefonom Milenu, noćas sedeti

u nekoj veseloj kafani. Ili zaspati, probuditi se i odjednom se naći u nekoj drugoj, sasvim drukčijoj stvarnosti. A možda je najbolje ubiti se, jer su ovo, inače, došli poslednji dani za Jevreje...

Senke su se produžile. Bagrem ispred »Tri šešira«, isti onaj bagrem pod kojim je često u letnje dane s večeri pio pivo, sad je taj isti bagrem, kao stari prijatelj, pružio čak do njega dugačku senku kao prijateljsku ruku.

Nije ni čuo kad je pala komanda. Spustio je već dopola dignutu lopatu i kao da se iz sna trgao na reči onog što voli da se šali: »Doktore, dosta. Za ovo se ne dobija gvozdeni krst.«

*

Išli su ćuteći niz ulicu do Bajlonijeve pivare, pa su prešli pijacu.

Odjednom mu se učini da vidi Milenin hod. Napregnu oči. Prevario se. I tada, nekako čudno, poče da mu nailazi snaga u noge, iznenada ga spopade ludačka misao: skrenuti u tu široko otvorenu kapiju. I bežati. Nije više ni trenutka premišljao. Odvoji se iz reda i polete unutra. Za sobom ču žamor. Pisnu visok, ledeni tenor »Halt!« Jurio je kao oluja. Proleteo kroz dugačko dvorište. Upao u nekakav mračan hodnik. Jedan glas mu doviknu: »Preko ograde!« Hitro se ispe na crvotočnu tarabu, komad čamovine se otcepi i slete mu kraj nogu. Oseti oštar bol od trna u palcu. Uspravi se iz čučnja i nastavi da juri preko neke bašte, šta li je, pa se nađe u ruševinama jedne velike kuće, zastade, otrgnu s rukava žutu traku, baci je, oprezno iziđe na ulicu, odahnu, uštinu se jako za mišicu, da ne sanja, ugleda ljude kako oborenih glava idu ulicom, pođe žurno poznatim sokacima starog Dorćola, porušenog i popaljenog, da, krivudajući, traži put ka Mileninoj kući. Niko ga nije ni pogledao. Oseti da ga muči žeđ i uđe u krčmu iz koje se čuo glasan smeh. Seo je u čošak, poručio rakiju, pokušavao da izvadi trn iz palca i da se pribere, da smisli kako će dalje. Dva pijana čoveka, neobrijanih lica, kreštali su pesmu:

Štuko moja, štukice,
Zlatna su ti krila,
Doleti nam ponovo
Šestoga aprila.

Iz drugog čoška, sam za stolom, neko kome u polumraku nije razaznao crte, škrgutnu glasno, opsova majku razbojničku i viknu »Plati!«

Dr Solomon Mešulam ode do kelneraja, popi na iskap još jednu čašicu, dade novac kafedžiji koji je nešto gundao na račun one dvojice i iziđe. Više nije hitao. Zaustavi jednog prolaznika i proveri da li mu je sat tačan. Još pedeset minuta do policijskog časa. Stići će. Spusti se do Save, pa Karađorđevom ulicom, pored železničke stanice izbi na Slaviju i okrenu ka Činovničkoj koloniji.

Napregao se da ništa ne misli. Ima cilj. Ide k njemu. Razmišljanje može samo da ga pokoleba.

Prođe prvi poznanik. Iznenadio se. Na licu mu se iskrivio veliki znak pitanja kad ga ugleda bez žute trake. Brzo je, onda, prešao na opustelu tramvajsku prugu. Nekom je moglo izgledati da se vežba u održavanju ravnoteže kad ga je video kako hitro izbacuje nogu pred nogu na uskoj šini. Usporio je korak tek ispred Auto-komande. Opet je postao oprezan. Na tome mestu vrvelo je u veseloj šetnji i glasnom žagoru mnogo nemačkih vojnika. Približujući se Mileninoj kući osetio je da mu srce nervoznije kuca. Ona će se obradovati, to zna. Stari, njen otac, isto tako. Koristiće večeras ovu priliku da iskali sav svoj patriotski bes protiv okupatora. Biće, sigurno, još žučniji nego pre deset dana. Žuta traka mora biti da ga je razgnevila preko svake mere. On je tako iskren u svojoj pobuni na nasilje. A stara? Ona se, to zna, silno uplašila. One večeri joj je treperio glas kad mu se obratila: »Stara li će sad s našim Jevrejima?« Ali stari, koji je zakon u toj patrijarhalnoj kući, umeće da je umiri. Ako nemaju ništa drugo, slatko će pojesti makar i dva kuvana krompira. Pričaće pored petrolejske lampe. Neka prođe ponoć. Neka se i zora javi. Onda će videti. Sad mu je dosta svega, neće da misli o sutrašnjem danu. Da... Ali... O, kako se ranije ne seti? Ispod njih stanuje ono dvoje mladih ljudi. Franc i... kako joj beše ime? Do okupacije Franc je bio samo jedan tih i učtivo nasmejani ženski frizer. Čak i sokolac. A od ulaska Nemaca se promenio. Susedi ga se plaše. Već ispredaju priče. Svakako da i preteruju. Pa ipak, kad je, prošli put, prošao kroz dvorište, Francove oči su... Eno Franca na kapiji. Metnuo ruke u džepove i gleda.

Dr Solomon Mešulam je sve svoje rezerve dovitljivosti skupio u žižu jednog pitanja: kako ući?

Ima petnaest minuta do policijskog časa. Ljudi već žure. Na ulici sasvim malo prolaznika...

Odozgo... bulevarom... ide vojna patrola, gestapovska... idu tri vojnika, polako, nogu pred nogu, odzvanja, u tišini, asfalt pod okovanim čizmama.

Stajati na ulici, znači lakomisleno se izložiti legitimisanju.

U susedstvu nikog ne poznaje.

Ne bi smeo ni da beži kroz ova dvorišta.

Nije siguran u orijentaciji.

Ako ga uhvate posle bekstva...

Glupo je o tome i misliti.

Juče su streljali čoveka za sitnicu...

Franc puši. Gleda pravo u patrolu. Možda ima nešto da saopšti.

Dr Solomon Mešulam se povuče u dvorište pored kojeg je stajao. Sklonio se iza ograde obrasle nekom lozicom sa žutim cvetovima. Maj.

Tap... tap... tap.
Patrola je prošla.

.....

— Šta vi tražite?

Gore na prozoru stajala je postarija žena.

— Ništa.

— Kao da ste se sakrili od njih?

— Jesam.

— Dobro. Al' sad idite. Eno, otišli su.

— Zar me ne biste primili?

— Ne smem. Ovde se sinoć uselio njihov oficir. Može svakog časa da naiđe. Čuvajte se.

Izišao je. Zastao ispred ograde i pogledao gore prema Mileninog kući. Franc je još stajao na kapiji.

.....

Umirio se. Pribio se uz ogradu, s glavom u lozici sa žutim cvetovima. Njemu iza leđa, s nekog drveta, čulo se meko, čežljivo gugutanje. Mužjak i ženka u ovoj toploj majskoj večeri podavali su se strasno razgovoru o mladuncima koje će izroditi.

Nije mu se gledalo u sat.

A morao je da pogleda.

Još pet minuta.

.....

Franc na kapiji nije više sam. S njim je i njegova žena. Da li nekog čekaju? Možda baš njega? Oni znaju za njegovu vezu s Milenom. I zar Gestapo nije već po celom gradu postavio zasede? Zar ne ulaze sad u kuće i zar ne vrše premetačine? I noćas, čak i ako prodre u Milenin stan, zar neće upasti u klopku?

Treba li i... ona da izgubi glavu?

Šta je ovo učinio?

Minut do policijskog časa. Ulica je sasvim opustela. Tišina i u tišini gugutanje.

Franc i njegova žena još stoje na kapiji.

.....

Okrenuo je leđa Mileninog kući i sporim korakom, utrnule svesti, ne misleći ni na šta, krenuo natrag ka gradu.

Njemu ususret išla je patrola.

.....

Ujutru je, dok su izbacivali ilovaču, onaj što voli da se šali govorio:

— Sudbina ti je rupa. Pa bolje stojeći u njoj nego ležeći.

A stražar, jedan drugi, odozgo je netremice gledao. U oku mu je sebao zapet oroz od sjajnog čelika.